

Més coses sobre la pervivència del Rei En Jaume I

A. I. ALOMAR I CANYELLES

“La pervivència del Rei En Jaume”, la darrera obra d'Antoni Quintana (1993) té com a objectiu de donar una explicació i un sentit a la pervivència del record de Jaume I durant prop de vuit segles, part d'aquí dels seus successors immediats, i confonent-s'hi fins esdevenir el rei per antonomàsia, com a fundador del país després del trencament amb la història anterior que suposà la seva conquesta. Estudia, i l'estudi segurament continuarà com a context de l'evolució de la Festa de l'Estendard, com els detentors dels poders civil i eclesiàstic han recreat la “imatge” (en el sentit publicitari del mot) del rei Jaume I en diferents períodes de la nostra història.

Segons Quintana, el record del rei s'ha mantingut fonamentalment per la rememoració anual de la seva efemèride durant tots aquests segles mitjançant la festa de l'Estendard o de la Conquesta. Aquesta festa tenia dos aspectes: un de cívico-militar i un de religiós i en tots dos es recordava el rei, amb objectius i enfocaments diferents.

Durant els segles XIV i XV la referència principal al rei a la part laica de la festa es feia a través de l'homenatge al senyal reial de la bandera i la cavalcada-processó d'anada i tornada de la casa dels jurats a la porta de l'Esvaïdor (Marsili anomena l'Esvaïdor a Sant Jordi per la seva intervenció miraculosa en aquell lloc, però el nom del portal sempre s'ha referit al rei, que ja era present a la festa amb l'exposició d'un retrat seu).

Mentrestant, la part religiosa de la festa en què es feia referència al rei era el sermó predicat al principi al peiró, fora murada, davant la Porta de Sant Antoni i, des del segle XVI, a la Seu.

El segle XVII es reforçà l'aspecte militar de la figura de Jaume I exposant, devora el retrat reial, unes armes antigues que es trobaven a la Casa dels Jurats les quals foren atribuïdes al Conqueridor, de forma absolutament anacrònica; reforçament que Quintana no valora prou.

El lligam principal de l'empresa militar de la conquesta amb l'aspecte religiós de croada és la devoció de Jaume I a la Mare de Déu, la qual, segons que contenen les cròniques, salvà l'estol de dos temporals. La cerimònia

nia civil de passar la bandera reial per damunt les torres de la murada, com a senyal de conquesta, té la contrapartida, que Quintana no asseynala, de la celebració de la implantació del cristianisme commemorant la primera missa dins la ciutat, a la mesquita principal, la qual es dedicà a Sant Miquel, així com en passar per davant Sant Antoni de Pàdua, a l'actual porta de Sant Antoni, la cavalcada invocava sant Jordi, patró de la cavalleria, síntesi d'home religiós i guerrer (precisament amb la mateixa imatge que es volia difondre de Jaume I), que es deia que havia ajudat els cristians en el moment decisiu de l'assalt de la ciutat.

Si durant el segle XVII es fa més present la figura de Jaume I en la part cívico-militar de la festa mitjançant l'exposició de les armes esmentades, també es reforça el caire religiós de la festa, naturalment insistint en la devoció mariana del rei i és un altre factor que caldrà afegir a l'important obra de Quintana. Si ja hi havia unes relíquies militars ara n'apareixen unes de religioses, constituïdes per la imatge de la Mare de Déu de la Salut, pels claus que presumptament subjectaren la imatge a la nau reial en el viatge cap a l'illa i pel calze amb el qual es degué celebrar la primera missa dins la ciutat, a l'actual parroquia de Sant Miquel (Dameto, 1840; Miralles, 1891; Matheu, 1931; Coll, 1972). A aquestes relíquies marianes cal afegir-hi, tal volta des de la mateixa època ja que no n'hi ha referències precises abans del 1595, la imatge del Sant Crist de la Conquesta o del Miracle, presumptament donat pel papa Innocenci III a Pere I, el Catòlic, pare del rei Jaume I que, segons la tradició, el dugué a Mallorca i el donà a l'església de Santa Eulàlia, on ha estat sempre (Caldentey, 1979).

Encara que durant segles la figura de Jaume I és recordada anualment al sermó de la Seu i a la desfilada civil, a aquesta ocasió s'afegeixen els actes de veneració de la Mare de Déu de la Salut, amb unes referències molt menys extenses al Conqueridor, però igualment importants per la gran devoció popular a aquesta imatge. A la missa de dia primer de gener de cada any a Sant Miquel es fa referència a la relació de la Verge venerada a l'església amb la conquesta. Quintana anomena la Mare de Déu de la Salut quan assenjala que Marsili popularitzà la devoció de Jaume I a la Verge a través d'aquesta imatge; però, com veurem, l'advocació de la Salut és prou posterior a Marsili.

No és fins al segle XVII que la imatge de la Mare de Déu de la Salut rep aquesta advocació, amb motiu d'epidèmies, i es relaciona amb la conquesta (abans era venerada per la festa de la Mare de Déu d'Agost i, després, per l'Assumpta). Segons un manuscrit de l'any 1645 de la parroquia de Sant Miquel, la imatge fou donada per Jaume I a la parroquia, mitjançant acta atorgada en poder del notari barceloní Alexandre Jolit l'any 1231, però l'original de l'acta ha desaparegut, tot i que a Sant Miquel l'haurien d'haver guardat com un tresor, i no hi ha constància que hagi existit mai el notari esmentat (encara que sí que existeix el seu llinatge, tant a Mallorca com al Principat).

Tot fa sospitar, doncs, que en l'establiment de la relació entre la imatge de la Mare de Déu de la Salut i Jaume I ens trobam davant un mateix procés de creació de relíquies, basat en una devoció popular i per satisfer la necessitat d'unir la població davant l'enemic exterior d'aquell moment, militar i religiós, que és el turc, el polític, que és l'imperialisme castellà encapçalat pel comte-duc d'Olivares, i el de les epidèmies.

Les armes de Jaume I són restes del vestuari del portaestendard del segle XV a les quals s'han afegit armes de foc!, naturalment, totes peces posteriors a la conquesta, com les que s'hi afegiren encara més tard. I la imatge de la Mare de Déu de la Salut no és romànica, com pertocaria, sinó gòtica (per tant, el document notarial esdevé dubtós).

Respecte a la Mare de Déu de la Salut, trobam que a l'estació que la cavalcada feia dia 31 de desembre a Sant Miquel durant la missa que s'hi deia, fins a l'elevació (la Universitat tradicionalment hi trametia dos ciris grossos de cera i dos feixos de murta), no apareix cap referència mai a la participació de la imatge en la conquesta. Tampoc a la petició d'erecció oficial de la confraria de Nostra Senyora de la Salut (document en què apareix per primer cop l'advocació aplicada a la imatge) no es fa cap referència a la relació de la imatge amb la conquesta (1647). Els Jurats demanaren al capítol de la Seu la celebració de processons de pregària o agraïment amb les relíquies dels patrons de Mallorca (santa Praxedis i sant Sebastià) fins a la capella de la Mare de Déu de la Salut amb motiu d'epidèmies, conquestes militars i secades, però no sabem si en fer-ho es referien a Jaume I.

A les parets de la capella de la Mare de Déu de la Salut de Sant Miquel hi ha una dues pintures grans del segle XVII relacionades amb la conquesta: a la de mà dreta es representa l'estol reial (amb vaixells de l'època de la pintura) dins el temporal que travessà gràcies a la Mare de Déu, fet recordat per una inscripció: "Esta Sta. figura portà el Rey Dn. Jaume en le sua galera al venir a conquistar esta Isla, y en el mar de Pollensa se mogué gran borrasca, y fent fervorosas súplicas devant de ella, calmà"; i a la de mà esquerra, els set goigs de la Mare de Déu que Jaume I invocà aleshores a la mar (en aquest quadre es recorda en una altra inscripció la relació personal de Jaume I amb la imatge venerada en aquella capella: "Partín-sa el Rey Dn. Jaume de Mallca. per Aragón feu donasió de este Sta. Figura en esta Paroql. Iglea. de St. Miquel en poder de Alexandro Jolit, notari de Barcelone lo any 1231: 2 años de la conquista de este Reyna").

La suposada relació de Jaume I amb la Mare de Déu de la Salut es va difondre també mitjançant els goigs editats per la confraria d'aquesta advocació mariana de la parròquia de Sant Miquel durant els segles XVIII i XIX i a través de la novena celebrada en aquesta església des del principi del segle XIX fins als nostres dies (novenes publicades als obradors de Bonaventura Villalonga, Felip Guasp, de les Filles de Joan Colomar i reeditades durant el segle XIX, i, modernament, a la impremta "La

fins que es va cremar l'any 1971, es trobà a la capella anomenada "de les Ànimes" (Furió 1946, 284) també de molta devoció.

Precisament qui trobam que es refereix en el seu noticiari al Sant Crist de Santa Eulàlia com a "conquistador de nuestra isla" quan conta com el tragueren en processó general per la ciutat amb motiu de la invasió francesa l'1 d'agost de 1809, és l'historiador il·lustrat Josep Desbrull i Boil d'Arenós, marquès de Casa Desbrull, el qual, com també Josep Barberí al seu noticiari es refereix a la imatge dient que Jaume I va dur el Sant Crist a la conquesta i que després "cedí el patronato a la ilustre familia de los Castell" (Llabrés 1958, 280).

Josep Desbrull era també genealogista i per destacar aquest patronatge, ja que pertanyia a la seva família, recorda que la família Castell l'havia rebut directament de Jaume I. En tot cas, la imatge fou més coneguda com a Sant Crist "dels viatjants" i "del Miracle" que no com "de la Conquesta". Vegeu sinó aquesta glosa popular en què s'assimilen els mariners als viatjants (Ginard 1966, III, 227, 184):

Sant Cristo de Santa Eulari'
una novena us vull fer:
que si el me dau mariner,
no el me deu estrafolari.

No sabem si s'han confós dues imatges diferents en l'actual, ja que Ramon Medel parla de l'existència a Santa Eulàlia, com a primera cosa destacable, de "un crucifijo colocado en el coro cuya efigie condujo en la galera real el poderoso D. Jaime el Conquistador" (1849, 53), quan sabem que el santcrist de què parlam es trobava a la seva capella des de l'any 1595 i no al cor (que fins al segle XVIII es trobà al mig de la nau central, davant l'altar major). D'altra banda, quatre anys abans, Jaume Cabanelles (1845, 25) es referia al santcrist sense parlar del cor: "En premier lieu un crucifix qui, dit-on, est celui qu'apporta dans sa galère royale Jacques I alors qu'il vint à la conquête de l'île". Però Furió a la seva obra sobre les efemèrides que se commemoraven a les esglésies de Mallorca no parla de l'origen reial de la imatge (Furió, 103). Tampoc no s'hi referí Pere d'Alcàntara Penya (1891, 83) en esmentar el Sant Crist ni tampoc no ho fa Benet Pons i Fàbregues (1904, 62), mostra de l'oblit de la tradició o, tal volta, llegenda.

Finalment cal recordar que si la imatge de la Mare de Déu de la Salut fou un dels elements principals de la commemoració del VII centenari de la conquesta de l'illa, no es va esdevenir el mateix amb la del Sant Crist de Santa Eulàlia, la qual cosa podria considerar-se un indicatiu de la menor antiguitat de la tradició que lliga aquesta darrera imatge amb Jaume I.

Un element important de l'expressió de la religiositat de Jaume I i que Quintana esmenta només de passada és el seu conegut lligam amb l'orde de la Mare de Déu de la Mercè com a patrocinator de la seva crea-

el Catòlic, pare del Conquistador, quan va anar a Roma a fer-se coronar pel papa l'any 1204 (el rei Pere ja volia conquerir l'illa i el 1205 el papa li prometé d'instituir-hi una seu episcopal si ho feia, vegeu Llabrés 1987, 20). Es coneix també com "del miracle" perquè es diu que parlà ("Mira lo que em costa. Absol·lo") intercedint per un penitent que el confessor no volia absoldre. Per la gran devoció popular de què era objecte, la imatge es treia en processó sovint per demanar la pluja i té també l'advocació de Crist "dels viatgers" (Caldentey 1979, 45)

Ja a començament del segle XVII trobam deixes per a misses a la capella "del Sant Crucifici" (1603-1661) o "del Sant Christo" (1667...) de Santa Eulàlia, i les deixes continuen durant el segle següent (ARM, P, F-575, f. 594, 1603; A-607, f.275r, 1653; P-1032, f. 314, 1661; S-759, f.27v, 1764; P-1032, f. 109r, 1667; R-935, f. 94r, 1747; O-304, f. 144r, 1750; S-759, f. 80v, 1767, f. 27v, 1764; C-1364, f. 385v, 1776; C-1364, f. 497v, 1779).

La primera referència que hem trobat a l'origen papal i reial del Sant Crucifici es troba en un *Septenario sacro que al divino amor crucificado representado en la insigne y prodigiosa figura del Santo Christo de Sta. Eulalia...* (sense data, però del temps del bisbe Benet Panyelles: 1730-42), on llegim: "la primera copia de este Libro Divino, que se vio en este Reyno yá sabeys, que fué el Santissimo Crucifixo de la Iglesia Parroquial de Santa Eulalia" (p. 7) (en una reedició de 1829 llegim: "cuya primera copia tiene la dicha de poseer la Parroquia de Santa Eulalia. La Divina Providencia la favoreció con este SS. Crucifijo, que nos redimió segunda vez [sic] librando a esta Isla del poder Mahometano", p. 6); i, en els goigs finals:

"Tradición universal es / que un Papa os poseyó, / y al Rey de Aragón embió / como prenda Celestial: / del Cielo ya destinado / de esta Isla Padre y Patron / [...] y por Vos su gran Figura / Mallorca libre quedó, / yrayéndonos el Rey confiado / en su popa por Pendon. / [...] Viniendo por estos mares / con la Fe del redemptor / truxisteys tambien su amor / con favores a millares / [...] (p. 105) (i el 1829: "[...] destinado / por nuestro Padre y Patron [...] Puesto en la Cruz redimió Crito á toda criatura, / y por vos su gran Figura [...] Viniendo por estos mares / con la Fe del Redentor, / tragisteis tambien su amor/ con favores a millares [...], p. 87, a la reedició de 1829, on no s'insisteix en el suposat origen reial de la imatge).

El patronatge de la capella correspongué primer a la família Castell-Moyà (a banda i banda de la capella encara hi ha l'escut gòtic dels Castell), de la qual passà a la família Serralta i en el moment de la benedicció de la capella actual, l'any 1810, n'eren patrons Maria Sureda i Togores, Maria Caro i Sureda, Josep Desbrull i Boil i Josep Desclapés Boxadós (Llabrés 1958, 278-280). La capella actual, que és obra de Guillem Torres i constitueix la primera mostra de neoclàssic a Mallorca, substituí (conservant al nou retaule de l'anterior un baix relleu del Davallament de la creu) el retaule barroc, obra de Jaume Blanquer, que des d'aleshores, i

Antes de emprendre la guerra
 oir missa aquí volgué
 Aquí fonch principiàt
 el culto del Redentor.

L'any 1929, amb motiu del centenari de la conquesta de Mallorca, l'Ajuntament de Palma sol·licità la coronació pontificia de la Mare de Déu de la Salut, la qual se celebrà l'any 1931 i Maria Antonia Salvà li dedicà la composició "A la Mare de Déu de la Salut", en la qual feia referència a la conquesta i al Rei En Jaume ("Del Rei En Jaume fóreu guia, i en el combat son fort escut", "A vostre nom "Santa Maria" el sarrai quedà vençut"). Aquell mateix any, Pere Antoni Matheu publica una *Monografia històrica de Nuestra Señora de la Salud*, així com Miquel Ribas de Pina publicava dos estudis militars de la conquesta.

Al Seminari de Mallorca es conserva una pintura, dins una sèrie de les Verges mallorquines que han rebut la coronació pontificia, la Mare de Déu de la Salut, feta amb motiu de la seva coronació i hi apareix la cimera de la dinastia d'Aragó des de Pere III, que des del segle XVII simbolitza el rei Jaume I el Conqueridor en què se li atribuï.

Per la importància fonamental del moment de la conquesta com a naixement del regne cristià trobam que hi ha dubtes en la identificació del sant guerrer que apareix com a ajuda sobrehumana en l'instant decisiu de l'assalt final a la ciutat i la incertesa és significativa com a mostra d'uns interessos oposats: sant Jordi o fra Miquel Fabra, el dominicà confessor personal de Jaume I, que ja en vida tenia fama de santedat. En relació amb aquesta segona interpretació tenim la tradició que la primera mesquida cristianitzada, on es digué la primera missa dins les murades, fou dedicada precisament a sant Miquel en honor del frare predicador, així com es va dir que la parròquia de Sant Jaume va rebre aquest nom com a memòria de Jaume I (Furió 1850, 235 i 184), que els cristians morts a la conquesta s'enterraren a la primera capella dels dominicans i que en un lloc preminent de l'església del convent reial de Sant Domingo, a una clau de volta de la nau central, hi havia una imatge de Jaume I lluitant contra els musulmans.

A més de la Mare de Déu de la Salut, ja hem dit que també hi ha a Mallorca una altra imatge que segons la tradició va dur Jaume I, es tracta del Sant Crist de Santa Eulàlia (mentre que moltes altres imatges marianes o de Crist son "trobades", considerades restes del culte anterior a la islamització: el Crist de Santa Creu, el Crist del Sepulcre, el Crist del Noguer..., que la conquesta hauria restaurat). La imatge és a la capella que al principi del segle XIV havia estat la de Sant Pere i a mitjan segle XVI la de Sant Pere i Sant Ponç, quan hi havia una memòria de la Passió, de la qual tal volta procedeix el santercrist. El 1595 la capella ja s'anomena del Sant Crist, però no sabem de quan ençà el santercrist s'anomena "de la Conquesta". La tradició diu que la imatge, que hom ha dit que és d'estil italià, fou donada pel papa Innocenci III al rei Pere II,

Unión"); a través del mes de Maria (el *Petit mes de Maria* obra de Pere d'Alcàntara Penya, publicat l'any 1896, inclou una oració a la Mare de Déu de la Salut, en la qual fa referència a la seva salvació de Mallorca de la morisma) i mitjançant altres cultes.

(1747) En la conquista vinguereu per / Capitana y Patrona / y al morisme vencéreu / alcançant nova corona: / per Mare, Reyna y Señora / dels Mallorquins hau vingut / sian [sic] nostra protectora / alcançau-nos la salud.

En esta casa sagrada / del Arcàngel Sant Miquel / el Rey D. Jaume guardada / vos dexà Reyna del Cel: / Mostrant-vos conquistadora /de lo que haveu rebut / siau nostra protectora, / alcansau-nos la salut.

(Tornada) Puy per gran Conquistadora / a Mallorca haveu vingut / siau nostra protectora / alcansau-nos la salud.

Casa de la viuda Frau (1729-1752) En la conquista vinguéreu / per Capitana y Patrona / y lo morisma vencéreu / alcançant nova Corona: / per mare Reyna y Señora / dels Mallorquins heu / vingut siau nostra protectora /alcançau-nos la Salut.

En esta Casa sagrada / del Archangel Sant Michel /el Rey D. Jaume guardada / vos dexà Reyna del Cel:

De lo que ne havem rebut / siau nostra protectora alcançau-nos la Salut.

(Tornada) Puy per gran Conquistadora a Mallorca haveu vingut, siau nostra protectora alcançau-nos la Salut.

Els gravats d'aquests goigs son molt semblants, com una xilografia de 1755 de Melcior Guasp Florit (vegeu-lo a Coll 1972, s.n.). Tots tres presenten la Mare de Déu dreta amb el Bon Jesús al braç esquerre i una creu (que no té l'estàtua) a la mà dreta, dins una orla formada per un nigul, venerada per Jaume I agenollat, a la nostra esquerra, amb la corona en terra, capa i espasa, amb un home dret a la seva esquerra; i a la nostra dreta dos malalts, un amb una crossa i l'altre amb un braç embenat. El de 1747 té un cap d'àngel a cada costat de la Verge, dins el nigul, com el de 1755, i ex-vots a dalt, als dos costats (Biblioteca Pública de Mallorca, *Junta o manioio de varios loores, alabanzas Y gozos...*, vol. 21, f.126). El de la viuda Frau no té àngels ni ex-vots i en canvi s'hi veu a mà dreta, al fons, una església amb un campanar amb una piràmide com a capell (Sant Miquel) (*ibid.*, vol. 20, f.44).

Relacionat amb Jaume I trobam també uns "Goigs de S. Telm per la vila de Andragx" [sic], advocat contra "piratas y cosaris" al recull de goigs més amunt esmentat (vol. 21, f.130v.):

Quant Don Jaume el Rey vingué
A conquistar esta terra

ció l'any 1218 i expansió per totes les seves terres. La primera notícia de la presència dels mercedaris, encara amb un nom diferent, a Mallorca és de 1232 (Gazulla 1985, 152). Hom creia que Pere Nolasc, fundador de l'orde, havia estat a la conquesta de l'illa; de fet, l'any 1639 fou proclamat patró menor del Regne de Mallorca, a la casa dels Jurats hi havia un retrat seu que s'exposava cada any amb tots els dels altres personatges il·lustres relacionats amb l'illa (Ferrà 1918, 29) i donà nom a un carrer de la ciutat de Mallorca, conservat encara, on des de 1640 i fins la tercera dècada del segle passat hi hagué una capelleta amb una pintura del sant prop del lloc on pareix que hi va haver el primer convent dels frares de l'orde de la Mercè a Mallorca (capelleta confosa amb la de sant Vicenç, que és només amb una creu, a la paret del jardí del Palau), però l'únic segur és que Pere Nolasc va estar a Mallorca i que participà en la conquesta del Regne de València. En relació amb Jaume I, sabem que els mercedaris veien passar la cavalcada de la festa de l'Estendard devora aquesta capelleta, que guarnien aquest dia. També en relació amb la festa del 31 de desembre, trobam que a la part de dins la ciutat de la porta de l'Esvaïdor o de Santa Margalida (la Raconada), per on havia entrat Jaume I en prendre la ciutat, hi havia a mà esquerra del portal una capelleta amb una pintura en la qual es representava un Sant Crist amb Jaume I i sant Pere Nolasc agenollats pregant davant alguns cavallers i escenes de la lluita per la conquesta de Mallorca al fons. En aquesta capelleta fins a l'any 1635 hi havia hagut una pintura de sant Cabrit i sant Bassa i des de 1648 estigué dedicada a sant Josep fins que es canvià aquesta advocació per la darrera, no sabem quan. La capelleta amb Jaume I era guarnida uns dies determinats, entre ells naturalment dia 31 de desembre. A finals del segle XIX l'ajuntament, que tenia el patronatge de la capella, com assenyalava un escut de la ciutat de pedra, no volgué restaurar la pintura i el veïnat en pagà una de nova, obra de Bartomeu Bordoy (Ferrà 1918, 90-91; Muntaner 1946, 38-43).

L'orde que influí més en Jaume I a Mallorca fou la dels dominicans, a través del confessor personal de rei, Miquel Fabre. D'aquesta relació ve que la primera església d'aquests frares fos dedicada a la Mare de Déu de la Victòria, en commemoració de la conquesta de la ciutat. Unes làpides que hi hagué a les parets d'aquesta capella deien que s'hi havien enterrat els cristians morts a la lluita (Dameto 1840, I, 316-317) i es construí a l'espai que el 1231 donà el rei als dominicans, en un racó del recinte de l'Almudaina. D'altra banda, com ja hem dit, a la clau de volta del tercer trast de la nau de Sant Domingo, després de les claus dedicades a Sant Domingo i a la Mare de Déu, hi havia la imatge de Jaume I damunt el cavall brandint l'espasa amb l'escut amb les armes reials.

Respecte a les cites històriques sobre la santedat de Jaume I, cal afegir a la defensa que en feren el joglar Mateu de Carcí (s. XIII), Ramon Muntaner (s. XIV) i Gaspar Galceran de Castre (s. XVI-XVII) que recull

Quintana, la del cronista Pere Miquel Carbonell (s. XV-XVI), el qual en destacà els miracles i el relaciona amb la fundació de l'orde de la Mercè:

“Dominus Jacobus primus Dei gratia Rex Aragonum qui in vita sua miraculis claruit, ipsius Ordinis de Mercede novus auctor fuit” (Memorial 49 f. 445).

El mateix cronista Carbonell a la seva *Crònica* impresa parla del fet que per la seva vida i miracles el rei era anomenat sant per tots els cronistes, historiadors i escriptors encara que no hagués estat canonitzat (cites de Gazulla 1985, 44-45). Encara al segle XIX, Antoni Furió (1850, 185-186), referint-se a Jaume I amb motiu de la commemoració del tras-pàs, en destacava la seva acció restaurador del culte catòlic als regnes que conquerí i de fundador d'esglésies “sin olvidarse de promover por todas partes el amor a la virtud, que supo premiar al propio tiempo que castigaba el vicio”, com feia el predicador del sermó de la Conquesta a la Seu cada any.

Queda per estudiar la presència de Jaume I a la literatura catalana feta a Mallorca, sobretot, però no només, durant la Renaixença. Les referències hi han de ser abundoses per força. Per exemple, Tomàs Aguiló publicà al “Diario Balear” (num. 92, 31-12-1832, p. 4-5) l'oda *La Conquista de Mallorca*; Joaquim Mª Bover publicà el sonet castellà *Al dia 31 de Diciembre* (31-12-1831) al mateix diari. Ramon Medel fou l'autor de *La conquista de Mallorca. Romance historico (Glorias mallorquinas. Romances historicos, leyendas Y hechos célebres de la Balear Mayor*, Palma, 1847). A “L'Ignorància” trobam posteriorment les composicions en vers *Trencacaps* (num. 32, 24-1-1880, p. 2-3), de “Miranius”; *El Coll de la Batalla* (num. 186, 30-12-1882, p. 2-3), de Pep d'Aubanya (Pere d'A. Penya); *El Jurament de lo conqueridor* (núm. 238, 29-12-1883., p. 2-3), de M.N. i P. A “La Roqueta” tenim *La Conquista* (núm. 2, 8-1-1887, p. 12), de “Meco”, en la qual s'explica la festa de l'estendard. Bartomeu Ferrà i Perello fou l'autor del que anomenà *Mon tribut a l'illustració [sic] popular mallorquina. Historia del Rei en Jaume conqueridor de Mallorca glosada Per ...* (Inca, 1912) M.R. Ferrà igualment publicà a “Mallorca Dominical” el desembre de 1899 (núm. 153) el poema *El Rey en Jaume*.

Dins el camp de la literatura popular, com apèndix, Quintana ens ofereix sota el títol de “Rondalles sobre el Rei En Jaume” una llista de les rondalles i, sobretot, llegendes del recull d'Antoni Mª Alcover en les quals es veu la realitat de la memòria de Jaume I entre el poble a través de la cultura popular. Sobre aquestes tradicions, recordem que M. Costa i Llobera hi aprofità una per a la composició *El cavall del Rei En Jaume*.

També s'han d'estudiar, per la confusió popular entre tots els nostres reis Jaumes i pel ressò que tengueren, els actes de la traslació de les restes de Jaume III de València a Mallorca (1905), la commemoració del VII centenari del naixement de Jaume I (1908), la del VI centenari de la mort de Jaume II (1911) i de la conquesta de l'illa (1929), aquesta relacionada amb la coronacio pontificia de la Mare de Déu de la Salut (1931)

i, finalment, el trasllat de les despulles de Jaume II i Jaume III a la capella de la Trinitat de la seu de Mallorca (1947) i els actes del VI centenari de la mort de Jaume III (1949).

La iconografia de Jaume I i dels altres Jaumes és un altre apartat que cal completar, per la seva influència en el record popular i pel seu origen justament no popular. En aquest apartat cal recordar la produïda durant la segona meitat del segle XIX i els començaments del XX: a més de la recollida com a il·lustració a l'obra de Quintana, les obligacions del Canvi Mallorquí amb la figura de Jaume I, les del Banc de Felanitx (1889) amb la de Jaume II, els olis de Joan Bauzà, Faust Morell, etc. La reivindicació de la figura històrica de Jaume I per la incipient burgesia mallorquina també és evident en el nom posat al tercer vapor mallorquí, el "Rey Don Jaime I"; fou construït el 1855, era el primer vapor de matrícula mallorquina de buc metàl·lic (el seu mascaró de proa representava el rei), i fou el vaixell més veloç de la Mediterrània (Pou 1977, 116).

Part de l'estudi d'Antoni Quintana se centra després en l'anàlisi i comentari del sermó de la festa de l'Estendard de l'any 1644 (transcrit per Rosa Mª Calafat). Una característica fonamental del sermó és que la major part no és més que la traducció de la part de la Història que Dameto acabava de publicar referida a la conquesta. El predicador només hi afegeix referències religioses, passa el text de l'estil indirecte al directe (alguna vegada del directe a l'indirecte) o el resumeix. Moltes conjectures que fa Quintana sobre la intenció del predicador s'haurien d'aplicar a Dameto, amb la qual cosa perden el sentit. Finalment, Calafat fa una anàlisi lingüística del text a partir d'una transcripció que convendria revisar.

BIBLIOGRAFIA

- Bartomeu Artigues, *Septenario sacro de la prodigiosa figura del Santo Cristo de Sta. Eulalia*, Palma, Vda. de Guasp, 1747 (reedició, 1758).
Septenario sacro que al divino amor crucificado representado en la insigne y prodigiosa figura del Santo Christo de Sta. Eulalia..., s.d., Joseph Guasp, impressor (amb indulgències del bisbe Benet Panyelles i Escardó).
- Sagrado setenario que ofrece y consagra al divino amante crucificado representado en du Sma. Figura del Santísimo Cristo de Sta. Eulalia*, Palma, 1829, impremta Bonaventura Villalonga.
- J.M. Bover, *Biblioteca de escritores baleares*, Palma, 1868, 2 vols.
- J. Cabanellas, *El cicerone Francés en Palma de Mallorca*, Palma, 1845.
- Rafael Caldentey Cantallops, *Santa Eulalia. La Parroquia más antigua de Palma*, Palma, 1979.
- Baltasar Coll Tomàs, *La Mare de Déu de la Salut*, Palma de Mallorca, 1972.

- Juan Dameto, Vicente Mut, Geronimo Alemany, *Historia general del Reyno de Mallorca*, Palma, 1840, vol. I.
- Bartomeu Ferrà, *Ciutat ha seixanta anys*, Sóller, 1918.
- Antonio Furió, *Martirologio para las islas Baleares y Pitiusas*, Palma, 1850.
- Fr. Faustino F. Gazulla, *La orden de Nuestra Señora de la Merced. Estudios historiocríticos (1218-1317)*, València, 1985.
- Junta o manajo de varios loores, alabanzas y gozos*, Biblioteca Pública de Mallorca.
- Juan Llabrés Bernal, *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX, I (1801-1820)*, Palma de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana, 1958.
- Pere J. Llabrés, *Gregori IX i l'església de Mallorca*, Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, Mallorca, 1987.
- Pedro-Antonio Matheu, *Monografía histórica de Nuestra Señora de la Salud*, Palma de Mallorca, 1931.
- Ramon Medel, *Manual del viajero en Palma de Mallorca*, Palma, 1849.
- José Miralles y Sbert, *Noticias sobre Nuestra Señora de la Salud*, Palma, 1891.
- Juan Muntaner Bujosa, *Hornacinas callejeras*, Palma, 1946.
- Pere d'Alcàntara Penya, *Guía manual de las Islas Baleares*, Palma, 1891.
- Benito Pons y Fàbregues *Mallorca artística, arqueológica y monumental*, 1904.
- Juan Pou Muntaner, *La marina en las Baleares*, Palma, 1977.
- Antoni J. Quintana, Rosa M. Calafat, *La pervivència del Rei en Jaume*, Palma, 1993.